ستر فیلسوفان

لیکوال: برایان مګی

ترجمه: امین رنځور

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

The Great Philosophers

(An Introduction to Western Philosophy)

د غرب د مشهورو فیلسوفانو د ژوند مختصر مالومات

د گریټ فیلسوفرز کتاب له منځه راټوله شوی پانگه

خپرندوی: ملي فکر ټولنه

کمپوز: سلیم صابر

د نشر کال: ۱۳۹۴ هـ ش

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژباړن لنډې خبرې

په دې کتاب کې موږ یوازې د غربي فلسفې د مشهورو اشخاصو په ژوند خبره کړې ده، د غرب فلسفه یانې له دوه نیم زره کاله مخکې وخته هغه پیژندل شوې علم چې نړۍ یې تر تاثیر لاندې راوستې وه، دا دوره له سقراط نه مخکې شروع کیږي. ددې دورې شروع کوونکي له سقراط نه مخکې یوناني حکماء ول، او سر یې معمولاً طالس (له میلاده شپږپیړۍ مخکې) معرفي کیږي.

باید ووایو چې کوم څه موږ په دې کتاب کې ددغه سترو اشخاصو په اړه لیکو ددوئ د عظمت او فکر په وړاندې ډېر کم دي لکه چې یو معاصر فیلسوف وایي: غواړم ووینم چې زموږ له منځه داسې څوک دې چې دوه زره پینځه سوه کاله وروسته یې یوازې څو جملې له ویناوو او لیکنو نه باقي پاتې وي خو بیا یې هم خلک د تعظیم لپاره سرونه ټیټ کړي او له افکارو یې متأثر واوسي.

په هرصورت دومره به ووایو چې که څوک پوه نه وي باید پوه شي چې د علم او هنر د لویانو افکار هغه خزانه ده چې متولیانو یې دروازې ته قلف اچولی او کیلي یې په جیب کړې وي خو یوازې هغه وخت چې یو همفکر یې د دروازې له چاوده نظر وراچول وغواړي. سترفکري او ذوقي کارونه د ټولو انسانانو مشترک میراث دی او هرنسل حق لري چې په هغو کې له نوي سره څیړنه وکړي او خپل مشکلات چې تیر نسلونه یې په اړه بی خبره ول له سره بیا د همدغه آثارو په تله کې واچوي او یوه مناسبه حل لاره تری راوباسي. زه باوري یم چې زما ژباړه به حتمي هغسی نه وي چې لیکوال یې محتوا انتقالول غوښتي وي ځکه چې کتاب ددوه ژبو له کنډې وځي نو خامخا به د پانګی په راوړلو کی کمي شوي وي چې زه یی هم له لیکوال او هم له لوستونکو دواړو نه معذرت او بخشش غواړم.

امین رنځور

جلال اباد پښتونستان واټ امین پلازه ۱۳۹۴هـ ش

(c) ketabton.com: The Digital Library

افلاطون

د غرب د فلسفی د سرگذشت په هکله هر کوشش باید له لرغوني یونان نه پیل شي، نه یوازی لومړني فیلسوفان بلکی د غرب ستر فلاسفه هم له ددوئ له منځه راپورته شوي دي. د چا نوم چی له ټولو اشنا دی هغه سقراط دی چی له میلاده ۳۹۹ کاله مخکی له نړۍ تللی، خو له هغه مخکی هم په یونان کی نور برجسته فلاسفه ول لکه فیثاغورث او هراکلیتوس چی ډیر مشهور دي او همدا راز نور چی له دوئ کم نه ول. له ټولو لومړی طالس وو چی په شپږمه پیړۍ ق-م کی ځلیده.

له سقراطه مخکی ټول فیلسوفان په دی کی ګډ ول چی غوښتل یې د طبیعت مبدأ پیدا کړي، د نن په ژبه ستورپیژندنی (نجوم) یا علم ته له یوی خوا او فلسفې ته یې له بلی خو یو ډول توجه کوله، خو په دوئ کی سقراط وو چی له دی هغوا نورو مسایلو ته وروخوځېد ځکه پوهېده چی له دی مسایلو ډیر څه چی موږ ورته اړ یو هغه دادي چی څنگه ژوند وکړو نه دا چی طبیعت څنگه عمل کوي، او د ژوند د اصولو له ټاکلو پورته لازمه ده چی لومړی اخلاقي مسایلو ته ورسیږو. ترکومه ځایه چی موږ پوهیږو هغه هیڅ ونه لیکل او ټول تعلیمات یې شفاهي القا کړل، له سقراطه د مخکی حکماوو هیڅ یو لیکنی هم مستقیماً تر موږ پوری نه دي رارسېدلي. د هغو فیلسوفانو په اړه اطلاعات چی موږ یې نوم واخیست په دوهم لاس منابعو او د نورو د آثارو په

(c) ketabton.com: The Digital Library

خبرو پوری محدود دي. په دی منابعو کی نسبتاً طولاني لیکنی او بعضی مستقیم اقوال هم لیدل کېدل. افلاطون د لرغوني یونان یوازینی عالم وو چی لیکنې یې اوس وخت له موږ سره شته دی د سقراط شاگرد وو، په حقیقت کی د سقراط په باب موږ ته رارسېدلي ډېری اطلاعات د همده له لیکنو اخیستل شوي دي. بی له شکه چی افلاطون د ټولو اعصارو او پیړیو د لویو فیلسوفانو له جملی او د ځینو په اند تر ټولو لوی فیلسوف وو، راځئ چی په دی اړه ډیرو مالوماتو لپاره له میلاده ۳۹۹ کاله مخکی د سقراط د مرگ نیټه او د افلاطون د لیکنو د شروع وخت ته وگرځو.

کله چی سقراط مړ شو افلاطون یودیرش کلن وو او یو اتیا کاله واوسېد، په دغه نیمه پیړۍ کی یې په آتن کی د وخت د مشهورې مدرسې اکاډمیا په تأسیس لاس پوری کړ، دا مدرسه د هغه څه لومړنی شکل وو چی نن ورځ یې موږ پوهنتون بولو په دغه وخت کی یې د هغه آثار هم ولیکل، تقریباً ددغه آثارو ټول یې د خبرواترو او مکالمې په شکل لیکل شوي دي، او د بېلابېلو اشخاصو له لوري مختلف استلالونه پکی اورېدل کیږي چی یو پکې تقریباً همیشه سقراط دی، ټولې نه خو ډېری خبری د هغه کسانو په نامه دي چی له سقراط سره مجلس کوي، په دوئ کی یو فایدون دی، بل لاخس، بل ائوسوفرون، بل ثیای تتئوس، بل پارمنیدس، بل تیمایوس او همداسی تر اخره... دغسی شل مکالمې زموږ په لاس کی شته چی ځینی یې د شل صفحو ځینی یې آن تر اتیا او یو دوه خو یې بیا تر دری سوه پاڼو پوری رسیږي. ددغه مکالماتي پارو مشهوری یې جمهوري او مېلمستیا دي چی ترجمی یې دا وخت د هرچا د لاسرسي وړ دي ¤، تر ټولو برجسته هغه یې نه یوازی د فلسفې ستر آثار دي بلکی د ادبیاتو شهکارونه حسابیږي. افلاطون هم متفکر وو او هم هنرمند، او لیکنی یې هنري شکل او ډراماتیک ارزښت لري او ډېری علما بلخصوص په کیمبریج پوهنتون کی د

(c) ketabton.com: The Digital Library

لرغونی فلسفی استاد پروفیسر مایلز برنبیټ په دی عقیده دی چی هیچا په یونان کی په دومره ښکلا او خوبی سره نثر نه دی لیکلی *.

---

* په خفګان سره باید ووایو چی د افلاطون لیکنی په پښتو ژبه تر دی وخته نه دی چاپ شوي خو په فارسي یې بیا ټولی لیکنی ژباړل شوي او ځینی خو حتی مکرر هم چاپ شوي دي، په فارسي لیکوالانو کی خدای ښبلی محمدعلي فروغي تقریباً لومړنی کس وو چی دده بعضی آثار یې فارسي ته وژباړل او ډاکټرحسن لطفي خو یې بیا د آثارو مجموعه فارسی ته وژباړله په اردو یې هم لیکنی په پراخه پیمانه موندل کیږي او همداسی زموږ د ګاونډ ټولو ژبو دغه برخی ته خاصه توجه کړی ده خو په پښتو کی دغه نیمګړتیا لا هم نیمګړتیا پاتی ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ارسطو

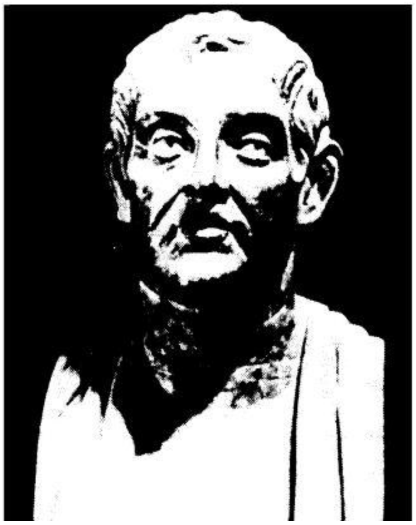

زموږ نظر د لرغونی نړۍ د فلسفې متعلق ددوه فیلسوفانو تر شدید تاثیر لاندی ده. افلاطون او ارسطو. افلاطون لومړنی فیلسوف وو چی هغسی چی له خپل قلمه ښکلي دي تر موږ پوری رارسېدلي، او ارسطو دده په شاگردانو کی ترټولو برجسته شاگرد وو. هغه سلسله چی دلته ورسره مخامخ یو دده استثنا او ځانګړتیا ده، ارسطو د افلاطون شاگرد وو او افلاطون بیا د سقراط. پوښتنه دلته ده چی آیا ترنن ورځې بل داسی فیلسوف هم شته چی تاثیر یې تر دغه دری فیلسوفانو پراخ تللی وي؟

ارسطو د مقدونیې د پاچا د طبیب ځوی وو، له میلاده ۳۸۴ کاله مخکی په استاګیرا کی نړۍ ته راغی او د تحصیل لپاره اتن ته واستول شو، په اوولس کلنۍ کی یې د افلاطون د شاگرد په صفت اکاډمیا ته لاړ او د استاد ترمرگه ۳۴۷ق-م پوری پوره شل کاله هملته پاتی شو، بیا تبعید شو او د ځینی سیاسي دلایلو په وجه دولس کاله له وطنه لری اوسېده. په دی دوره کی ترډېره په څېړنه او چاپیریال پېژندنه بوخت وو (د یوې لنډی مودی لپاره د سکندرکبیر استاد هم پاتی شو)، بیا اتن ته راغی او د لوکئون په نامه مدرسه یې تأسیس کړه، دولس کاله همدلته پاتی شو، خو یوځل بیا مجبور شو چی د سفر بستره وتړي، خو یوکال وروسته یعنی له میلاده ۳۲۲کاله مخکی د دوه شپېته کلنۍ په عمر ومړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ارسطو له پنځو دوه برخه آثار يې باقي پاتی دي، خو يوازی دا برخه آثار يې هم دولس جلده ته رسيږي. او دده د عصر ټول مالومات په بر کی نيسي، خو بدبختانه هغه ټول آثار چی ارسطو د نشر لپاره اماده کړي وو له منځه تللي، او هغه څه چی موږ يې نن ورځ په لاس کی لرو هغه يادانښتونه دي چی ده د تدريس لپاره برابر کړي وو، او د هغه ادبي هنر فاقد دي چی د افلاطون په ليکل شويو يادانښتونو کی ليدل کيږي. خو د هغه وخت د علومو، چاپيريال پيژندنی او منطق په برخه کی يې داسی ژور بنيادي کار کړی وو چی له ده وروسته يې تر زر کلونو پوری ساری نه وو. د منځنيو پيړيو اکثره فيلسوفان دده له نظرياتو اغيزمن ول، توماس اکويناس چی د منځنيو پيړيو غټ فيلسوف وو هرځای به يې غوښتل چی دده يادونه وکړي. ارسطو د يو بی تعصبه او انعطاف پذيره فيلسوف په توگه پيژندل کيږي چی فلسفه يې د انساني تجربې پيچلتياوو ته د رسيدگۍ د يوی دوامداره کوشش په توگه تلقي کوله، او تل په دی لټه کی وو چی گويا د انساني ژوند د پيچلتياوو لپاره به کومه بهتره لاره په خپلو افکارو کی ترلاسه کړي. ارسطو لومړنی غربي متفکر وو چی علوم يې تقسيم بندي کړل او رئيوس يې ورته وټاکل، د ځينی علومو نومونه چی اوس وخت کارول کيږي په اصل کی له همغه نه موږ ته رسېدلي دي، او تحقيقات يې تراوسه پوری هغو خلکو ته چی په دغه برخه کی کار کوي مهم دي، دده د ليکنو د يو جامع تحقيق په پايله کی مالوميږي چی په فلسفه کی د مابعدالطبيعه او ميتافزيک غوندی ښاخونو ايجاد ارسطو کړی دی هغه څه چی دی يې جوهر نوموي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د منځنيو پېړيو فلسفه

په سر کې به ووایو چې د غرب تاریخ په درې لویو دورو، پخوانۍ زمانه، منځنۍ پیړۍ او نوې زمانه باندې تقسیمیږي. په غربي فلسفه کې همدا رسم دی چې له پخوا منځنۍ او نوې فلسفې خبرې کوي، د فلسفې د تاریخ کتابونه هم چې چاپیږي په همدغه درې دورو باندې تقسیمیږي، او څنګه مو چې وویل په پوهنتونونو کې هم معمولاً په تدریس کې له همدغه برخه بندۍ نه استفاده کیږي.

په قدیمه فلسفه کې په افلاطون او ارسطو باندې غلبه ده خو له دوئ وروسته نور مهم او جالب د توجه وړ فلاسفه هم په قدیمه زمانه کې ول. خو متأسفانه چې ددوئ له هیڅ یو نه هم لیکنې باقي پاتې نه دي چې د کیفیت او کمیت له پلوه ددغه دوه فیلسوفانو له کار سره مقایسه شي. د افلاطون او ارسطو لاس په فلسفه کې دومره خلاص وو چې د لرغونې فلسفې د لوستلو لپاره باید هرڅوک پوهنتون ته لاړ شي، په پوهنتون کې هم د زده کړیال وخت صرف د همدغه دوه‌وو په آثارو مصرفیږي.

که له دې وروسته هم بیا څوک د فلسفې مطالعې ته ادامه ورکوي نو احتمالاً ویني به چې ورته ویل کیږي چې مستقیماً دې د ارسطو له فلسفې نوې یا جدیدې فلسفې ته لاړ شي، او ددغه جریان یو پاړکی (د منځنیو پیړیو فلسفه) شاته پاتې کیږي، خو د کومې دورې په اړه چې موږ خبرې کوو نږدې زرکاله فلسفه، یعنې د روم د امپراتورۍ له سقوطه تر رنسانس پورې موده په بر کې نیسي. او باید په خپګان سره وویل شي چې وروستي نسلونه د منځنیو پیړیو د فلسفې په مورد په شدت سره غافل پاتې شوي دي، او لوی علت یې هم شاید دا وي چې تقریباً ددغه دورې ټول معتبر فلاسفه دیني علماء او عیسوي کشیشان ول، او زموږ په دغه موجوده عصر کې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

مذهب په خلاف وسیع غبرگون او بلخصوص د حکمرانۍ په وړاندی یې پراخ مخالفت په افکارو باندی غالب دی. ددغه غبرگون په دوره کی د منځنی پیړۍ فیلسوفان د بدگمانۍ په پرده کی نغښتي دي خو دا له حقایقو سترگی پټول کیدای شي او مخکی له دی چی سړی پوی شي پیروي یې سړی کوم لور ته وړي ځان تری تیروو او د تعصب په وجه یې نادیده نیسو چی دا غبرگون هم د نورو سموغبرگونونو غوندی له حده تجاوز کوي. د منځنیو پیړیو ستر فیلسوفان ریښتیا هم ستر اشخاص ول، او لکه نن چی موږ د فلسفې په اړه نیک نظر لرو دوئ هم کار ورته کړی او سړی یې له آثارو ډیر څه یادولی شي.

د منځنیوپیړیو په فلسفه کی هم د لرغونی فلسفی غوندی دوه فیلسوفان له نورو مخکی دي. ددی دوه اشخاصو یو یې ددغه دوری په لومړیو او دوهم یې په اواخرو کی ژوند کړی. لومړی یې قدیس آگوسټین وو چی په ۳۵۴ میلادي کې په شمالي افریقا کی پیدا شوی وو، او که څه هم په خپل ژوند کی یې ډیر سفرونه وکړل خو بیرته په ۴۳۰میلادي په خپل ټاټوبي کی ومړ. دوه کتابونه یې د ټولو فیلسوفانو په تصدیق د نړۍ له سترو کتابونو دي چی یو یې (اعترافات) او دوهم یې (دخدای ښار) نومیږي. دوهم شخصیت هم د مقام له نظره ترده کم نه دی یعنی توماس آکویناس، دی په ۱۲۲۵میلادي کی په ایټالیا کی پیدا شو او په ۱۲۷۴م کی وفات شو، د اکویناس فلسفه له فني اړخه تر آگوسټین پخه ده، او مشهور آثار یې د شاگردانو لپاره دوه مجموعی دي: یوه مجموعه

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې د کافرانو په رد چې (د کاتولیک مذهب حقانیت) په نامه ده او دوهمه مجموعه یې د کلام د علم په نامه.

د آګسټین له مرګه او د روم د امپراتورۍ له سقوطه وروسته هغه دوره شروع شوه چې نن ورځ ورته توره دوره ویپل کیږي. له دوئ وروسته همدومره باسوادان او فاضلان پاتی ول چې د مشرکو اقوامو د تجاوز په سلسله کی خپله ټولنه محفوظه وساتي په دغسی وضعیت کی پوهانو او لوستو صرف حفاظتي او ساتونکی جنبه درلودله، او تر مودو مودو پورې هیڅ علمي مهم اثر منځته رانغی.

د آګسټین او آنسلم ترمنځ په اووه سوه کلنه موده کی یوازې یو فیلسوف پیدا شو او هغه جان سکاټلنډي وو چې په نهمه میلادي پیړۍ کی یې ژوند کاوو خو کله چې په یوولسمه میلادي پیړۍ کی آنسلم ته رسیږو نو د متفکرانو د یوی مهمی سلسلې شاهدان یو چې په تیزۍ سره د یو بل ځایناستي کیږي، لکه په دولسمه پیړۍ کی آبلار، راجربیکن، په دیارلسمه پیړۍ کی توماس آکویناس او بیا ډانزسکوټوس، ویلیم آکمی. چی له ظهور سره یې ورو ورو منځنۍ پیړۍ پای ته ورسیدی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډیکارټ

معمولاً د نوی فلسفې اصطلاح په پوهنتونونو کی کارول کیږي، له قديمي فلسفې او منځنيو پیړیو له فلسفې ددی فلسفې بېلوالی عبارت دی له: ددین د اصلاح له وخته شروع فلسفه تر نن ورځې پوری. څوک چی عموماً د جدیدی فلسفی بنسټ اېښودونکی دی هغه ډیکارټ دی، نو په روښانه عبارت، د د جدیدی فلسفې اصطلاح یعنی له ډیکارټه وروسته فلسفه.

ډیکارټ په ۱۵۹٦ کی په فرانسه کی نړۍ ته راغی او فوق العاده ښه تحصیلات یې وکړل، خو د یو ځانګړي او مستقل فکر خاوند کس هم وو، تر اوسه یې درس وایه چی متوجې شو هغه مشران چی خبری یې حجت حسابیږي غالباً غلط استدلال کوي، په ځوانۍ کی نظام ته ننوت او د اروپا مختلفو نقاطو ته یې سفرونه وکړل، لېکن هیڅکله جبهې ته نه ولاړ، ډیر زر یې دی خبری ته پام شو چی د ژوند صحنه هم د کایناتو د کتاب غوندی له تضاد او تناقض نه سرشاره ده، او دا مسئله یې تر توجه لاندی ونیوله چی آیا لار شته چی انسانان وکولی شي له هغی لاری په یو څه شي یقین پیدا کړي. او که شته نو دا لار څه رقم ده. له دی وروسته ډیکارټ له سفره لاس واخیست او په هالنډ کی چی فکري حیات هلته تر بل هرځایه آزاد وو ګوښه نشین شو. او تر شلو کلونو یانی له ۱٦۲۹ نه تر ۱٦۴۹ پوری یې په ریاضیاتو او فلسفه باندی آثار ولیکل چی په عمق او اصالت کی یې ساری نه درلود، او همدا راز یې په

(c) ketabton.com: The Digital Library

علومو هم ډیر تحقیقات وکړل، فلسفه او علوم تر دغه وخته جدا نه بلل کېدل او تر اتلسمې پیړۍ پورې ناتفکیک شوي پاتې شول. په ریاضیاتو کی د تحلیلي هندسی مشهوره څانگه د ډیکارټ ابداع وه.

د ډیکارټ مشهور آثار دوه دي چی یو یې (دعقل په لاره) او دوهم یې (په فلسفه اولی کی تأملات) نومیږي. لومړی اثر یې په ۱٦۳۷ کی خپور شو او دوهم یې په ۱٦۴۲ کی.

ډیکارټ هیڅکله واده ونکړ خو نامشروع لور یې لرله چی په پینځه کلنۍ کی مړه شوه او مرگ یې دده لپاره ستره عاطفي ضربه وه، هغه تل ډیر لوکس لباس اغوست او ښودله یې چی د پوځ افسر دی خو تل یې د ننگیالیو خلکو په نسبت د پوهانو مجلس ته ترجیح ورکوله، خو په هغه کلونو کی چی د اخلاقو د فلسفې په لیکلو بوخت وو له چاسره یې ناسته پاسته نه لرله او منزوي ژوند یې کاوو، په دري پنځوس کلنۍ کی یې د ملکې کریستینا په غوښتنه چی دی پری راضي نه وو سټکهولم ته لاړ څو ملکې ته د فلسفې درس ورکړي خدا مرگونی خطایي وه ډیکارټ په ژمي کی په ذات الریه مبتلا شو او یو کال وروسته په ۱٦۵۰م کی ومړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سپینوزا او لایب نیټس

له ډیرو مودو رسم داسی وو چی د غرب فلسفه د اولسمې او او اتلسمې پیړیو په جریان کی په دوه مخالفو مکتبونو تقسیم کړي، د تجربې د اصالت مکتب په انګلستان کی او د عقل د اصالت مکتب په ټوله اروپا کی. لاک، بارکلي او هیوم یې لوی تجربیان پیژندل او ډیکارټ، سپینوزا او لایب نیټس یې لوی عقلیان. ددوئ ترمنځه د ډیرو مسایلو ترمنځ مهمه اختلافي مسئله دا وه چی بشر له ذهن، او محض عقل نه په استفاده په دی توانیږي چی د کایناتو شناخت وکړی شي خو تجربیان بیا له دی خبری منکر ول، او ټینګار یې کاوو چی تجربه د هر هغه څه لپاره چی واقعاً وجود لري له ضروري عناصرو څخه ده، نو ضرور ده چی هر شناخت په یو نه یو قسم له تجربې منشأ واخلي. بلاخره دغه دوه مخالف مکتبونه د اتلسمې پیړۍ په اواخرو کی د ایمانویل کانت په فلسفه کی سره یوځای شول.

په دی بحث کی غواړو چی په سپینوزا او لایب نیټس وغږیږو چی له ډیکارټ وروسته ستر عقلي فیلسوفان ول، د وخت له نظره سپینوزا له لایب نیټس نه لږ مخکی وو، او په ۱۶۳۲م کی په امسټرډام کی نړۍ ته راغی، کورنۍ یې د پرتګال د یهودانو له نسله وه، چی وروسته د اسپانیا د عقایدو د تفتیش په دوره کی د دیني آزادۍ په لټه هالینډ ته راغلي ول، سپینوزا سره له دی چی په یهودي کورنۍ کی پیدا شوی او پالل شوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

وو خو له ديني رواج پرستۍ نه يې بغاوت وکړ، او په څليريشت کلنۍ کې يهودي مراجعو تکفير کړ، خو له نيکه مرغه هم د خوی او اخلاقو او هم د وضعيت او احوال په وجه دی خپله تنهايئ ته متمايل وو او ددی لپاره چې کار ته ورسيږي انزوا يې اختيار کړه، او حتی د هايډلبرگ پوهنتون لخوا يې د استادۍ پيشنهاد هم رد کړ او د خپلو عينکو، مايکروسکوپ او ټيليسکوپ لپاره د عدسيو په تراشلو بوخت شو. او همدغه هره ورځ له شيشې سره سروکار د سږو په مرض اخته کړ چې بيا په څلورڅلويښت کلنۍ کې د همدغه تکليف له امله ومړ. د ټولو په تصديق د سپينوزا شهکار اثر اخلاق نوميږي چې په سراسر فلسفه بحث کوي او په ۱٦۷۷م کال يانی دده د مرگ په کال دده له مرگه وروسته نشر شو. ددی کتاب يوه جالبه ځانگړنه داده چې مستقيماً د اقليدس د هندسې په سبک ليکل شوی دی، يانی له څو متعارفي او مفهومي لومړنيو اصولو پيليږي او د قياسی منطق له لاری د قضيو د پرلپسی اثبات جريان شماره گذاري کوي او همداسی د ټولی عالم هستۍ نقشه تشکيلوي. دا کتاب غالباً د فلسفي نظام تر ټولو ستره نمونه ده چې مقصد يې د ټولو مسايلو روښانتيا ده.

د سپينوزا له مرگه يو کال مخکی دده او لايب نيټس يانی زموږ د بحث دوهم فيلسوف ترمنځه د ملاقاتونو سلسله شروع شوی وه، چې ددوه سترو فيلسوفانو د مخامخ ملاقاتونو نادره سلسله يې بللی شو. لايب نيټس د سپينوزا بلکل بالعکس شخصيت درلود، درباري، ديپلومات او هميشه په سفر کی وو په ډيرو هيوادونو کی يې افتخارات گټلي وو او له دی مخکی هم په فرهنگي اړخ کی يو لوی کس شميرل کيده چې په متعددو علومو باندی حاکم وو. جنبشي انرژي (سينټيک) ده وضع کړی وه، بی له دی چې خبر شي نيوټن هم په دی کار لاس پوری کړی، د جامع او فاضل حساب (انټيگرل

(c) ketabton.com: The Digital Library

او ډيفرينسيل) ابداع يې وکړه او په دی باب يې ليکنی تر نيوټن مخکی خپری شوی او موږ يې تر نن ورځې له نظرياتو استفاده کوو، له دی پرته لايب نيټس يو لوی فيلسوف وو.

لايب نيټس په ١٦٤٦م کال په لايپزيک کی نړۍ ته راغی او په هانوور کی ومړ. د تحصيل په موده کی يې داسی استعداد او هوښ له ځانه وښود چی به يويشت کلنۍ کی د پوهنتون د استادۍ پېشنهاد ورته وشو خو ده هم د سپينوزا غوندی دا پيشنهاد رد کړ، خو يوازی د رد دلايل سره بيل وو ځکه لايب نيټس غوښتل چی نړيوال شي، ډير عمر يې د هانوور د دوکانو په خدمت کی تير کړ او يو له همدغه دوکانو وو چی وروسته بيا د لومړي جورج په نامه د انگلستان پاچا شو. لايب نيټس هر هغه کار چی يو سړي فکر کاوو چی بايد شوی وای کاوو، په همدی وجه يې خپل فلسفي آثار په فارغ وخت کی ليکل. ليکنې يی ډيری دي خو ليکنی يې د لنډو مقالو په شکل ليکل شوي دي تقريباً هيڅ يو اثر يې دده په ژوند نه دی نشر شوی. په دی سربيره يې له ډول ډول خلکو سره په مختلفو هيوادونو کی مکاتبه کوله هم ددغه مکاتباتو حجم او هم يې محتوا له فلسفي اړخه د توجه وړ ده. دده له غښتلو آثارو يې (مونادولوژي) او (په مابعدلطبيعه بحث) دی، يو بل مهم کتاب هم لري چی (د انساني فهم په باره کی نوي تحقيقات) نوميږي او تقريباً نکته په نکته يې پکی له خپل همعصر مخالف فيلسوف جان لاک سره بحث پکی کړی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

جان لاک او بیرکلي

نړۍ چې تراوسه کوم پرنفوذه فیلسوفان لیدلي دي په هغوئ کی یو هم جان لاک انگلیس (متولد ۱۶۳۲م) دی، عموماً عقیده داده چی د لیبرال دیموکراسۍ او د عصري تجربوي فلسفې بنیاد ده ایښې دی. لاک تجربه اصل بللی دی او فکر کوي چی زموږ برداشتونه اصلاً ممکن نه دي چی د تجربې له پولو کامل تیر شي او زموږ په تصوراتو کی ځای شي. ډیرو زیاتو فیلسوفانو له لاک نه وروسته هم دا اعتقاد په مختلفو شکلونو منلی دی، او په نړۍ کی خو انگلیسي ژبي هیڅکله نه دي توانیدلي چی تر اوږدی مودی ددی فکر له تسلط نه ووځي. د تجربوي فلسفې خیره تر دی حده روښانه وه چی تراوسه د ډیرو خلکو په ذهن کی واضحه، بدیهي او د شعور په حکم کی عادي ده، او کله خو به چی پخپله د لاک په خوله بیانېدله نو به یې نتایج بیخي انقلابي ول، که به په فلسفه کی وو، که به په طبیعي علومو کی او که به په سیاست کی وو د لاک د ویناوو یوه برخه به همیشه دا وه چی (په ړندو سترگو هیڅکله د چا د عرف او عاداتو پیروي مه کوئ، حقایق په نظر کی ونیسئ او خپله فکر پری وکړئ). دا فکر د سیاست په نړۍ کی خپله یو انقلابي حیثیت لري، په فرانسه کی یې د وولټر او د دایرة المعارف د ملگرو په اذهانو بیخي ژور تاثیر وکړ د فرانسی له انقلابه مخکی یې د یو مسلط عامل په توگه فکرونه تنظیم کړل. د امریکې د بنیادگزارانو به مسلسل لاک مدنظر وو او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

اساسي قانون د تدوين په وخت يې د قوانين د لاک د نظرياتو په سيوري کی جوړ کړل چی د استقلال اعلاميه يې د تاثير بهتره بېلګه ده.

لاک د ويسټ مينسټر په مدرسه کی (چی په هغه وخت کی احتمالاً په ټول انګلستان کی بهترينه مدرسه وه) او د اکسفورډ په کرايسټ چرچ کالج کی درس ولوست، او په همدی ځای کی يې تر پينځه ديرش کلنی پوری تدريس ورکړ. همداراز يې د طبابت صلاحيت او جواز ترلاسه کړ او له پوهنتوني ژوند وروسته سياست او طبي تحقيقاتو ته ننووت (کله چی ژوندی وو نو اکثراً به د ډاکټرلاک په نامه هم يادېده)، په هغه اړودوړ کی چی انګليسانو (سرلوړی انقلاب) باله لاک مجبور شو چی د ځان د ساتنې لپاره هالنډ ته پنا يوسي او يو له هغو لومړنيو انګليسانو وو چی په ويليم اورنج پسی د سټوراټ سلسلې د پرځولو لپاره انګلستان ته ستون شو. له دی مخکی کلونه کلونه د خپلې ليکنی (د انساني فهم باره کی تحقيق) په تکميل بوخت وو چی په فلسفه کی يو شهکار بلل کيږي. دا ليکنه په ١٦٨٩م کی کله چی لاک اوه پنځوس کلن وو نشر شوه، خو په پښتی يې ١٦٩٠م ليکلي دي نو شايد د همدی اشتباه له امله يې د نشر کال دا ښودل کيږي. له دی وروسته يې هم تر ١٦٩٣م پوری څو کتابونه وليکل. لاک دوه اويا کاله عمر وکړ او نور څه يې هم وليکل او نړدی ټولی ليکنی يې د پينځو کلونو په دوران کی خپری شوی.

له لاک وروسته بل انګريزفيلسوف چی نړيوال شهرت لري جورج بيرکلي دی، بيرکلي ډير ځايونه له لاک سره غبرګون هم ښودلی خو له دی سره سره بهتره ده چی په دواړو يوځای بحث وکړو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بيرکلي په ۱٦٨٥م کال په ايرلېنډ کی پيدا شو، او د ډوبلين ښار په ترينايټي کالج کی يې درس ولوست، او ټول آثار يې چی په فلسفه کی يې نن ورځ د شهرت مايه ده د عمر د شل او ديرش کلنی ترمنځ نشر ته وسپارل لکه (د بينايئ جديده نظريه) او (دانساني معرفت اصول). ځينی نور آثار يې ددی مستحق دي چی لاښه وپېژندل شي، خو هغه آثار چی دده د شهرت لامل شوي دي همدغه دي چی پورته مو ذکر کړل. بيرکلي په ۱۷۳۴م کی د مذهبي پېشوا مقام ته ورسېد او تر نن ورځې پوری غالباً د همدغه لقب ياديږي. د ژوند ډيره برخه يې به ټولنيزو فعاليتونو او يوه عمده برخه يې په نوی نړۍ (يانی امريکا) کی تيره شوه. د ييل په پوهنتون کی يو کالج هم دده په نامه دی او په کليفورنيا کی د بيرکلي ښار هم دده په نامه نومول شوی، بيرکلي په ۱۷۵۳م کی ومړ او جسد يې د اکسفورډ په کريسټ چرچ کالج کی دفن شو کوم چی مخکی د لاک کالج وو او زوی يې هم دغلته تحصيل کاوو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډيوېډ هيوم

هغه ستر فيلسوف چې خپل ټول آثار يې په انګليسي ليکلي خو دی انګليس نه وو بلکې سکاټلنډی وو ډيوېډ هيوم نوميږي، په کال ۱۷۱۱م په ايډينبرو کې نړۍ ته راغی. هيوم د خپل کار بهترين آثار هغه وخت وليکل چې کله دی ځوان وو، په اتلس کلنۍ کې يو ډول عقلي مکاشفې لاس ورکړ او اته کاله يې له دې وروسته د يو غټ او انقلابي کتاب (د انساني طبيعت په باب رساله) باندې مصرف کړل، خو له ډېر سست او کمزوري غبرګون سره مخ شو لکه چې دی پخپله وايي (له چاپخانې مړی پيدا شوی وو)، هيوم د ديرش او څلويښت کلنۍ په عمر کې يو ځل بيا کوشش وکړ چې تير جبران کړي او خپل ياد کتاب په نوي شوق په نسبتاً کوچنيو دوه جلدونو کې بيا خپاره کړل چې يو يې (دانساني فهم باره کې تحقيق) او بل يې (داخلاقو د بنسټ په باب تحقيق) نومېدل خو دا ځل يې هم د تير کتاب په څير يخ استقبال وشو او نور نو ظاهراً هيوم فلسفې ته شا کړه. د عمر د څلويښت او پنځوس کلونو په منځ کې يې د بريتانيې د تاريخ په باب کتاب وليکه چې تقريباً تر يونيم سل کلونو پورې په خلکو کې محبوب وو او د تاريخ د استناد په توګه به تاريخپوهانو ګټه ترې اخيسته، او په همدې وجه يې نن ورځ کله کله خلک د مؤرخ په لقب هم يادوي، د خپل حيات په موده کې يې د يو اقتصاددان په توګه هم په خلکو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کی تاثیر درلود او کله چی د کرنسۍ خبره راپورته شوه نو د هیوم نظریات پکی یوځل بیا مرکزي رول ولوباوو، همدا راز د دولتي امورو په برخه کی یې هم کافي پوهه لرله، د انگلستان او اتریش په جگړه کی یې د لوړپوړي افسر په دنده خدمت هم کړی، یوه موده یې په پاریس کی د برطانیې د سفیر او وروسته بیا د بهرنیو چارو وزارت مرستیال شو.

هیوم مختلفو محافلو ته تگ راتگ درلود، او هر چیرته د خپلی خوشطبیعتۍ او نبوغ په وجه محبوب وو، د دوستۍ لپاره یې داسی کمساری استعداد درلود چی کولی یې شول د فرانسوي همعصره فیلسوف ژان ژاک روسو ملگری هم شي، حتی یو وخت خو روسو غوښتل چی د هیوم د شتون په وجه په انگلستان کی ژوند وکړي، په فرانسه کی هیوم په (le Bon David) مهربان ډیویډ مشهور وو، او په پلرني ښار ادینبورو کی خو دده د اوسېدنی واټ د پاک ډیوډ په واټ مشهور وو. داسی القابو ته په پام سره شاید دا د روزگار یوه لوبه وه خو هیوم به د خپل وروستي فلسفي شهکار په لیکلو بوخت وو یعنی په فطري دین باندی ژور او ټومبونکی نقد کول غوښتل چی له مرگ مخکی یې په اړه څوک نه پوهیدل. هیوم په کال ۱۷۷۶م کی ومړ، او کتاب یې (د طبیعي دین په اړه څو خبری اتری) چی د ځینو په نظر دده بهترین کار وو په ۱۷۷۹م کی چاپ شو.

هیوم ډیر جذاب او زړه راښکونکی شخصیت لري او همدا راز باید دی په ادینبورو کی د اتلسمې پیړۍ د هغه فکري او عقلي خوځښت عامل هم وبولو چی اوس یې موږ د (دسکاټلنډ د روښنفکرۍ غورځنگ) په نامه پیژنو، هغه نهضت چی په ترتیب سره یې ستر فیلسوفان ستر اقتصادپوهان ستر انگلیس ژوندلیکونکي، ډیویډهیوم، ایډم

(c) ketabton.com: The Digital Library

سمیت او جیمز بازول راوټوکول. دغه دریواړو کسانو یوبل پېژندل، ایډم سمیت خو د هیوم یو له صمیمي دوستانو څخه وو چې ډېر سخت د هغه ترتاثیر لاندی وو، بازول غوښتل چې د هیوم ژوندلیک ولیکي خو افسوس چې هیڅکله په دی کار بریالی نه شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کانت

ایمانویل کانت هغه کس وو چی فیلسوفان یې یو داسی شخص بولي چی د لرغوني یونان له وخته تر نن ورځې پوری یې سیال نه دی پیدا شوی، کانت په ۱۷۲۴م کال په گونیگسبرگ کی وزیږید او همالته تر نژدی اتیاکلنۍ پوری واوسېد او په۱۸۰۴م کی ومړ، دده باره کی ډیری خبری کیږي لکه چی وایي کانت هیڅکله له کونیگسبرگه بیرون نه ووت او د عمر تر وروستۍ شپې پوری یې له خپل ټاټوبي بهر پښه کینښوده، همدا راز وایي چی دی د خپل ورځني ژوند د تقسیم اوقات سخت پابند وو چی د کونیگسبرگ خلکو په اسانۍ کولی شول ساعتونه یې د عبور په وخت د خپل کور له پنجرو نه وشمېري. کانت هیڅکله واده ونکړ او ژوند یې ظاهراً بلکل آرام او بې حادثې تیرېده. خو هیڅکله هغه وچی لرگی هم نه وو چی پورته مو تشریح کړه، یانی نسبت نورو خلکو ته نیکخویه، نیک لباسه، په محاوره کی دروند او نکته سنج وو. په کونیگسبرگ پوهنتون کی چی له دیرش کاله زیات یې هلته استادي لرله د تدریس په وخت یې ښکلی بیان درلود او په درسونو کی یې لاس ډیر خلاص وو.

حیرانوونکی ده چی کانت لومړنی سترمعاصر فیلسوف وو چی په پوهنتون کې یې تدریس کاوو، ډیکارټ، سپینوزا، لایب نیټس، جان لاک، بیرکلي او هیوم هیڅ یو د فلسفی درس نه ورکاوو، حتی تر یوی بلی پیړۍ یانی تر نولسمې پیړۍ پوری هم همدا دستور وو، یوازی بارز شخص هیگل له دی مستثنی وو خو شوپنهاور،

(c) ketabton.com: The Digital Library

کارکیګور، کارل مارکس، جان سټورټ میل او نیچه هیڅ یو پوهنتوني فیلسوف نه وو. نیچه خو حتی پوهنتون خوشی کړ څو فیلسوف شي، په جدید عصر کی، کله چی نولسمې پیړۍ ته رسیږو وینو چی تقریباً ټول ستر فلاسفه پوهنتونیان دي، دا بیله خبره ده چی وویلی شي چی آیا د فلسفې مسلکي کېدو لپاره همدا طرز ښه دی که نه. یادا چی له دی لاری تیرېدل نشته.

بیرته ورګرځو د پوهنتون یو ستر او لومړني استاد ته، د کانت د ځوانۍ او د ژوند د منځنیو وختونو لیکنو هغه ته ډیر شهرت ورکړ، خو نن ورځ دده هیڅ اثر پرته له ډیرو کمو کسانو لوستونکي نه لري، دده ځینی لیکنی وی چی اووه پنځوس وروسته یې په تدریج نشر شوی او انتشار یې همداسی تر اویا کلنۍ وروسته هم ادامه درلوده. دا وخت دی یو ډیر عجیب کار وکړ او هغه دا چی د عمر په وروستۍ موده یانی زړښت کی یې یو کتاب ولیکه چی د ټولو په تصدیق د کانت شهکار د هغه همدا کتاب دی چی (په محض عقل نقد) نومیږي، چی په ۱۷۸۱م کی چاپ شو او په لومړي سر کی څوک ښه پری پوه نه شو، په دی وجه کانت دوه کاله وروسته ددغه کتاب محوري مباحث په یو کوچني جدا جلد کی چی (سریزه) یا تمهیدات نومیده چاپ کړه، او څه موده وروسته یې بیا په تدریج سره په نورو کتابونو کی د خپل شهکار مباحث تشریح کړل. همدا راز یې یو بل کتاب (دمابعدالطبیعه اخلاقو بنیاد) هم ولیکه چی په ۱۷۸۵م کی نشر شو او له هغه وخته تر نن ورځې پوری په اخلاقي فلسفه لوی تاثیر لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هیګل او مارکس

د هیګل غوندی کم فیلسوفان به وي چی په واضحه یې د نړۍ مخ بدل کړی دی، هم خپله یې د المان په نشنلیزم باندی تاثیر پریښی دی او هم یې غیرمستقیم د خپل مرید کارل مارکس (چی زموږ د عصر ډیر حکومتونه یې نوم د ځان د وصف په توګه کاروي) د مشهورو آثارو په مټ نړیوال خطوط په خپل ځان پسی راښکلي دي. نو که وغواړو چی په نړۍ د هیګل تاثیر ووینو نو خپل چاپیریال ته دی وګورو. هیګل د نړۍ د سیاسي حالاتو ترڅنګ په فلسفه هم همدومره سترتاثیر لري لکه چی وایي د فلسفې تاریخ له هیګل نه تر اوسه پوری، ممکنه ده چی دده د آثارو په مورد به رنګارنګ عکس العملونه وي.

ګیوریګ ویلیم فریدریش هیګل په ۱۷۷۰م کال په اشتوتګارت ښار کی نړۍ ته راغی او د عمر ډیره برخه یې په تدریس تیره کړه لومړی په هایډلبرګ او بیا په برلین کی د فلسفې استاد شو. هیګل فلسفی ته ډیر وروسته راغی خو کله چی په ۱۸۳۱م کی وفات شو نو په سراسر المان کی تکړه فلسفي وو، د څه مهم او پرنفوذه آثار یې (د ذهن پدیده، د منطق علم، د حق فلسفه، د تاریخ فلسفه).

د هیګل ځوتنه پیروان خپله هم مشهور شول خو ددی یو شهرت هم کارل مارکس ته نه رسیږي، مارکس په ۱۸۱۸م د المان په ټرایر ښار کی وزیږید، او په ځوانی کی هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخت چې فلسفه یې لوستله د هیګل ډیر سخت تاثیر پرې وشو، خو تر هغې سوسیالست وو چې ترڅو یې په پینځه ویشت کلنۍ کې فلسفه له المانه، سیاست له فرانسې او اقتصاد له انګلستانه ترلاسه کړ، او په خپلو کې یې مخلوط کړ او یو قوي نچوړ یې ترې راوویست چې نن ورځ په مارکسیزم مشهور دی. په ۱۸۴۸م د یو پیسه دار کارخانوال په موافقه چې فریدریش انګلش نومیده یې د کمونست بیانیه ولیکله. شاید د عقایدو او افکارو په تاریخ کې بله هیڅ همکاري دومره د اهمیت وړ نه وي لکه د مارکس او انګلش چې ثابته شوه، ددې لپاره چې مارکس د لیکلو قابل وي انګلش د عمر د ډیرې برخې معاش ورکاوو، مارکس د ژوند ډیروخت د ځینې سیاسي فعالیتونو په وجه له وطنه جدا تیر کړل، په یودیرش کلنۍ کې لندن ته لاړ او تر مرګه یانې تر ۱۸۸۳م پورې هملته پاتې شو، او قبر یې د هاې ګیټ په مقبره کې دی، اوږده کلونه یې په مطالعه او کار باندې د برتانیې په قرأت خانه کې تیرکړل او همدغلته وو چې شهکار یې (دسرمایې کتاب) ولیکه چې په ۱۸۶۷م کې نشر شو. مارکسیزم په خپله د فلسفې د منل شوې کلمې په مانا نه ده لیکن ښکاره ده چې د فلسفې عمده عنصر برخه پکې لري او دغه عنصر همیشه هیګل وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوپنهاور

ممکنه ده فکر وکړو چی هغه یوازینۍ رشته چی د ورځنۍ سلیقی له زیږیدلو هوسونو نه تابعیت نه کوي فلسفه ده، خو داسی نه ده، په فلسفه کی هم د بشر د نورو فعالیتونو غوندی ظاهراً هر نسل د تیر نسل په کړنو غبرگون ښیي چی په نتیجه کی یې هغه لیکوالان چی آثار یې ډیر لوستونکي لري له پامه لویږي او نوی څیری راځلیږي، ددی کار حاصل دا وي چی په هر معین وخت او سیمه کی یوڅه کسه د گوتو په شمار خلک مشهور شي او د مطالعی پام ورته ورگرځي او تیر مشهور خلک له پامه غورځي خو یو وخت بیاځل داسی راځي چی همغه هیرو شوو خلکو آثار د اړتیا له مخی خلک میدان ته راباسي او آثار یې بیا په اصطلاح بابیږي او دا پروسه همداسی روانه وي.

د هغو فلاسفه‌وو له منځه چی په دی سرنوشت اخته وو یو یې هم شوپنهاور دی چی د عمر ډیره برخه یانې د نولسمې پیړۍ لږ ډیر له پامه وغورځېد خو د همدغه پیړۍ په دوهمه نیمایي کی یوځل بیا د نومیالیو او پرنفوذه فلسفیانو مقام ته ورسېد. خو د شلمې پیړۍ په لومړیو کی بیا داسی کلک هیرشو چی د فلسفی د استادانو لپاره یې آثارو نور د مطالعی ارزښت نه درلود، خو دادی زموږ په عصر کې ددغه سترفیلسوف آثار بیا د توجه وړ گرځېدلي دي ددی علتونه ډیر دي خو موږ راځو بیرته خپلی اصلي خبری ته.

(c) ketabton.com: The Digital Library

آرتورډ شوپنهاور په ۱۷۸۸م کی په ډینزیګ یا اوسني ګوډینسک کی زیږیدلی، کورنۍ یې څونسله مسلسل د هغو پیسه دارو تجارانو له جملی نه وه چی په هانزای مشهور ول. شوپنهاور هم د نړیوال تجارت مسیر ته د داخلېدو لپاره روزل شوی وو نه د علمي او تحقیقاتي زوند لپاره. خو ده له کورنیز تجارت سره مینه نه درلوده او په ډیر ټینګار پوهنتون ته لاړ او باقي عمر یې د هغه بودیجی په مټ چی لرله یې په مستقلو مطالعاتو او لیکلو تیر کړ. دده د ډاکټرۍ تیزیس هم نن ورځ د یو کلاسیک اثر په توګه ارزښت لري، شوپنهاور تراوسه دوه یا درویشت کلن وو چی هوډ یې وکړ څو شهکار (نړۍ د ارادی او نمایش غوندی) ولیکي. دا لیکنه په ۱۸۱۸م هغه وخت چی ده پینځه دیرش کلنۍ ته کېښوده منتشر شو، له دی وروسته تر دوه اویا کلنۍ پوری شوپنهاور پریمانه آثار نشر کړي دي، همدا راز یې د مقالو مجموعه چی تفننات او متممات نومیږي او دوه نور کوچني د اخلاقو کتابونه چی د اخلاقو اساس او د ازادۍ اراده نومیږي هم خپاره شول، یو بل کوچنی کتاب هم لري چی دطبیعت اراده نومیږي، په دغه کتاب کې یې غوښتل وښیي چی جدید علمي اکتشافات دده د فکر زیږنده ده، خو دده په لیکنو کی تر ټولو مهم تحریر چی وو هغه (نړۍ د ارادی او نمایش غوندی) اثر دوهم ځل چاپ وو چی د لومړي اثر دوه برابره حجم یې درلود او په ۱۸۴۴م کی منتشر شو.

شوپنهاور د څو ځانګړنو له امله جالب وو، آثار یې بلافاصله د کانت له آثارو وروسته راځي، او د غربي فلسفې په اصل جریان کی خاص ځای لري. له هندو او بودایي آیین نه ډیره ښه اطلاع لري او یواځینی غربي فیلسوف دی چی د شرقیانو او غربیانو د افکارو ترمنځ مهمو او پرمعنا مشابهتونو ته اشاره کوي، له دی هاخوا، دی لومړنی ستر غربي عالم دی چی په ښکاره او صراحت سره د خدای له وجود نه انکار کوي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

له شوپنهاور پرته هیڅ بل ستر فیلسوف د هستۍ په نظام کی هنر ته دومره ستر مقام نه اختصاصوي په همدی وجه د نورو ټولو فیلسوفانو په نسبت په جدید عصر کی د هنرمندانو ترمنځ دی ډیر محبوبیت لري، خپله د الماني نثر له بهترینو استادانو څخه دی خو باید ووایو چی د شوپنهاور فلسفه، نثر او نور آثار دومره عمیق دي چی په ډیره مشکله سړی کولی شي ژورو ته یې ورسیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نيچه

هر فهرست چې د نولسمې پیړۍ د فلسفې له حوزې دباندې تاثیرلرونکیو فیلسوفانو نوموونه ذکر کوي باید د هیګل، مارکس، شوپنهاور او نیچه له نومونو خالي نه وي، په اروپا کې له انګلستان نه په استثنی سره نیچه په فلاسفه‌وو هم بیحده تاثیر درلود، لېکن تر څه موده مخکې پورې یې له انګلیسانو یوازې عناد او بدګماني لیدلې ده خو په نوره نړۍ کې داسې احساسیږي چې د نیچه آثار یوه خاصه توجه حاصلوي لګیا ده، او تازه وینو چې د ژبې د تحلیل اهل فلاسفه یې د آثارو کتلو ته متوجې شوي دي. البته نیچه په ادیبانو همېشه ژور تاثیر لرلی دی چې په هغې جملې کې د انګلیسي ژبې مشهور لیکوالان لکه برناردشو، انګلیسي شاعر ویلیم بیټلرییټز او مشهور شاعر او رومان لیکونکی ډي ایچ لاورینس هم راځي. نیچه په نثر کې هم ښه وو او د نړۍ په ډېرو ژبو یې نثر ژباړل شوی دی.

فریدریش نیچه په ۱۸۴۴م کال د المان په ساکسوني ایالت کې نړۍ ته راغی، په پوهنتون کې د یونان او لاتین د ژبې او معارف په پوهه کې فوق العاده وځلېد، او تر اوسه ترڅوویشت کلنۍ نه وو رسېدلی چې د پوهنتون د استادۍ څوکۍ ته ورسېد هغه څه چې په هغه زمانه کې بیساری وو. خو وروسته یې تدریس او پوهنتون ته شا کړه یوازیتوب یې غوره کړ او فیلسوف شو. شپاړس کاله یې لیکل وکړل او ډېرې لیکنې یې کوچني کتابونه دي یا مقالې او ویناوې دي. پېژندل شوي کتابونه یې (انسان او

(c) ketabton.com: The Digital Library

تراژيدي، انساني خاکه، له نيک او بد هاخوا) او د اخلاقو نسب دي. او تقريباً مشهور کتاب يې زرتشت دی، دی په لومړي سر کی د شوپنهاور او واګنر له نظرياتو ډېر اغيزمن وو. خو وروسته يې له دواړو زړه تور شو او داسی حد ته ورسېد چی بعضې مشهورې جدلنامې يې د واګنر خلاف وليکلی.

نيچه د ژوند د خلاقيت د دورې له څلورو کلونو زيات د فکري وحدت په هيڅ دستګاه رامنځته کولو ونه توانېد، خو وروسته ورو ورو په دی فکر کی شو چی بايد د خبرو ټول عمده موضوعات يې بايد په يو جامع اثر کی سره راټول کړي، لومړی يې غوښتل چی ددغه اثر نوم (قدرت ته معطوفه اراده) او بيا يې (د ارزښتونو پلټنه) نوم ورته غوره کړ، خو خبره داوه چی نيچه همېشه رنځور وو، مګر د ۱۸۸۹م په جنوري کې په ټوليېزه توګه د سيفيليس د دريمې دوری رواني ناروغۍ په پايله کی له پښو ولوېد، او له همغه وخته ترمرګه پوری يانی ۱۹۰۰م پوری بيچاره او ناتوانه د جنون په پنجو کې پروت وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هوسرل او هایډګر

یو له هغو فیلسوفانو چی د شلمې پیړۍ په لومړیو کی یې فعالیت کاوو او همیت یې په مراتبو له هغی ډیر دی چی له فلسفې خارج حوزه کی یې لري، دا شخص د ایډمنډ هوسرل په نوم یو جرمنی دی، چی په ۱۸۵۹م کی پیدا او په ۱۹۳۸م کی مړ شو، د یو جامع تصدیق په بنا د هوسرل شهکار هغه اثر دی چی منطقي تحقیقات نومېږي. دا اثر په دوه جلده کی په ۱۹۰۰م او ۱۹۰۱م کی نشر شو، بله لیکنه یې د تصوراتو په نامه دی چی له لومړي اثره دولس کاله وروسته چاپ شو. هوسرل د خپل ځانګړي بحث له مخی په فلسفه کی د آګاهۍ د منظم تحلیل په خاطر یو نوی مکتب پرانیست چی په معاصره فلسفه کی یې پدیده پیژندنه بولي. په دی اصطلاح کې د هر هغه څه تحلیل راځي چی په مستقیمه تجربه پوری اړه لري نه مادي اشیاء. خو په دی کی ډیر جنجالي موارد هم شته، ځکه دا اصطلاح یوازی د شخص په افکارو دردونو عواطفو او خاطراتو نه بلکی په موسیقۍ ریاضیاتو او ډیرو نورو شیانو باندی هم اطلاقیږي.

د هوسرل له پیروانانو یو هم مارټین هایډګر دی، مارټین په ۱۹۲۷م کال د وخت او هستۍ په نامه یو کتاب نشر کړ چی هوسرل ته یې اهداء کړی وو او په دغه لیکنی سره یې مستقله لاره مخکی ونیوله، د هایډګر وخت او هستي کتاب په شلمه پیړۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

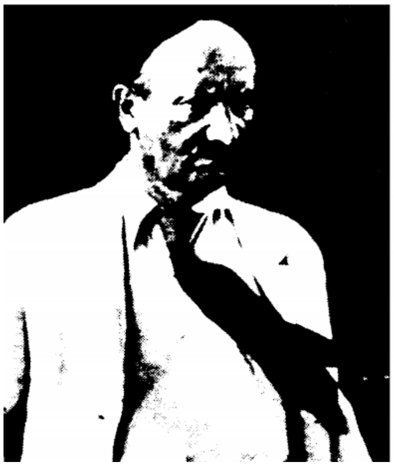

کی د اصالت وجود فلسفې یا اګزیټینشلیزم سرچینه شوه. په شپږاتیاکلنۍ کی مړ شو خو د عمر په دغه اوږده برخه کی یې له یاد کتاب پرته نور ډیر کتابونه هم ولیکل خو شهکار یې همدا وخت او هستي وه. له هایډګر نه مخکی هم اګزیټینشلیزم شهرت درلود بلخصوص ژان پل سارتر بحث پری درلودلی حتی د سارتر مهم فلسفي کتاب هستي او نیستي هم دا مسئله تر یو اوږده بحث لاندی نیولی ده خو مسلم استاد یې هایډګر وو او داسی عقیده شته چی سارتر دی له هایډګر نه د تاثیر څه بوی اخیستی وي. نو دلته په فلسفه کی له یو روښانه او مشخص تحول سره مخ کیږو چی له هوسرل نه هایډګر ته رسیږي او له هایډګر نه سارتر ته.

دلته اړینه ده چی له یو بل شخص نه هم یادونه وکړو او هغه موریس مولو پونټي وو، چی به ۱۹۴۵م کی یې د حسي ادراک پیژندنی په نامه مهم کتاب خپور کړی وو، سارتر او مولو پونټي یو وخت صمیمي دوستان ول او په شریکه یې یوه مجله هم تأسیس کړی وه، چی مسئولیت یې مولوپونټي ته ورپه غاړه وو، خو عمر یې جفا ورسره وکړه او په دري پنځوس کلنۍ کی مړ شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اصالت عمل فلسفه (امریکایي پیروان)

په فلسفه کی هم د نورو ډیرو زمینو غوندی د انگلیسي ژبې د فعالیت مرکز متحده ایالات دي نه برتانیه. لېکن دا تازه خبره نه ده او د امریکی فلسفه له سل کاله مخکی وخته تر نن پوری نړیوال اهمیت لري، څنگه چی برټراندراسل یې په خپل ژوندلیک کی وایي چی د نولسمې پیړی په اواخرو او د شلمی پیړۍ په لومړیو کی د هارورډ د فلسفې له مکتبه بل بهتر ځای نه پیدا کیږي، د امریکا د فلسفې ترټولو برجسته نمایندگان دری نفره ول چی له هغه وخته تر نن پوری هماغسی پایداره پاتی دي. یو له دوئ نه سي ایس پیرس دوهم یې ویلیم جیمز او دریم یې جان دیویي دی. کله دوئ ته د یو کلي عنوان لاندی د اصالت عمل مکتب امریکایي پیروان وایي، خو حقیقت دادی چی ددی دریواړو ترمنځ له هغی تفاوت ډیر دی چی ددغه نامه له عنوان راوځي.

پیرس په هارورډ کی د ریاضۍ د یواستاد زوی وو او په ۱۸۳۹م کال نړۍ ته راغی، او له لومړي سره یې په ریاضیاتو او علومو کی تربیه شوی وه، او د فیزیک له لاری به یې گټه ترلاسه کوله یوازی په فراغت کی به یې فلسفی ته وخت ورکاوو خو تر اته څلویښت کلنۍ پوری یې بیا ټول وخت فلسفې ته ورکړ او له نورو علمي مشاغلو څنگ ته شو، په تأسف سره باید ووایو چی ددی کار په نتیجه کی کله چی په څلوراویا کلنۍ کی مړ کېده نو ډیر د فقر او غربت ژوند یې درلود. هغه هیڅکله په خپل عمر کتاب ونه لیکه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او ټولې لیکنې یې ترمرګ وروسته په هغه مجموعه کې چاپ شوې چې د مقالاتو مجموعه نوم یې درلود. خو لا تر نن ورځې یې داسې لیکنې شته چې چاپ شوي نه دي.

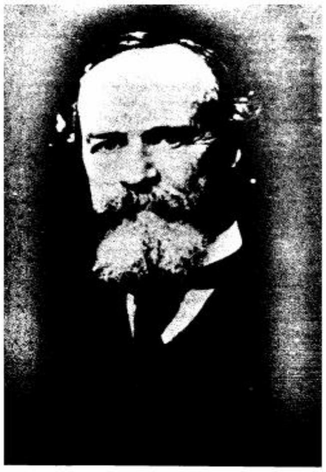

ویلیم جیمز تقریباً چې د پیرس همزولی وو. په ۱۸۴۲م کې نړۍ ته راغی د هغه غوندې یې په هارورډ کې تحصیل وکړ او له طب نه خلاص شو، لومړی یې په هماغه پوهنتون کې د اناټومۍ او فیزیولوژۍ درس ورکاوو بیا د فلسفې استاد شو او بلاخره یې د روانشناسۍ تدریس کاوو. له مشهورو کتابونو څخه یې د روانشناسۍ اصول، داخلي سیل، او اصالت عمل یا پریګماټیزم دي. او بلاخره په ۱۹۱۰م کې ومړ. خو جیمز د پیرس په خلاف په خپل ژوند نړیوال شهرت ته ورسېد، جالبه داده چې دده له ورونو نه یو هنري جیمز مشهور رومان لیکونکی وو چې د ژوند په ډېرو شیبو کې یې داسې احساس کاوو چې ګویا د خپل ورور تر شعاع لاندې دی چې نړیوال شهرت یې موندلی.

دریم او وروستی لوړپوړی امریکایي فیلسوف جان دیویي وو چې په ۱۸۵۹م پیدا او په ۱۹۵۲م کې ومړ، دده ټول عمر په پوهنتونونو کې تیر شو، لومړی یې په میشیګن پوهنتون، بیا په شیکاګو پوهنتون، او وروسته یې د نیویارک په کولمبیا پوهنتون کې درس ورکاوو. ډېر کم فیلسوفان به وو چې دده هومره یې په په علمي او ټولنیزو امورو کې تاثیر لرلی وي، صرف فلسفې یې په تربیه او ښوونه کې ځانته نړیوال شهرت درلود، او له

(c) ketabton.com: The Digital Library

فلسفی هاخوا یې هم په جهاني سطحه نوم کم نه وو. کتابونه یې ډیر دي خو دلته یې یوازې د یو څو کتابونو نومونه اخلو لکه: دیموکراسي او تربیت، د انسان کردار، تجربه او طبیعت، او د یقین پلټنه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فرګه او برټرانډ راسل

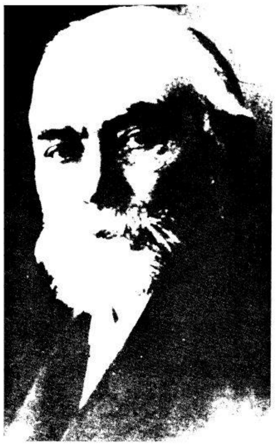

نن ورځ چی د فلسفې کومه لویه برخه په انګلیسي ژبه د خلکو ترمنځ رواج لري هغه له دوه کسانو سرچینه اخلي. یو یې ګوتلوب فرګه او بل برټرانډراسل دی. فرګه او راسل ترډیره له یو بل نه مستقل کار کاوو، لېکن په خپل کار سره یې د جدید منطق بنیاد کېښود، له هغی پورته چی کوم څه ددی دواړو له لاسه رامنځته شو هغه د ریاضیاتو اصول، او له منطق سره د ریاضیاتو رابطه وه. خو دغو پایلو داسی حالت غوره کړ چی ورو ورو یې په ټوله فلسفه ژور تاثیر پرېښود، همدا خبره د بل فیلسوف ویتګنشټاین باره کی هم کولی شو، هغه هم په ډیر واضح او مستقیم طرز په فرګه او راسل پسی راغی. ویتګنشټاین د راسل له شاګردانو څخه وو او د فرګه په توصیه له هغه د تحصیل د حاصلولو لپاره ورغلی وو، خو وروسته د شلمی پیړۍ د فلسفی په میدان کی داسی ځای ته ورسېد چی هیڅوک یې پله ته نشول رسیدلی.

خو ګوتلوب فرګه بیا المانی وو، په ۱۸۴۸م کی نړۍ ته راغلی وو او د ژوند ټوله موده یې د ریاضي په برخه کی په یو نومورکي حالت کی د ینا په پوهنتون کی تیره کړه. او یوازی له مرګ وروسته یې د فلسفې په میدان کی نوم پیدا کړ. لومړنی اثر یې چی په ۱۸۷۹م کی چاپ شو د Begriffsschrift په نامه وو چی که څه هم په انګلیسي ژبه یې د عنوان کافي معادل نه وو نو په همدغه نامه ثبت شو چی مانا یې ده (د نشانو په قالب کی مفهومونه راوړول). په ۱۸۸۴م کی فرګه خپل دوهم اثر چی د حساب د علم

(c) ketabton.com: The Digital Library

بنیاد نومیده منتشر کړ، او له هغې وروسته یې همداسې د مهمو آثارو لیکلو ته ادامه ورکړه. د حساب د علم بنیادي قوانین په نامه یې بل کتاب هم په دوه جلده کې چاپ شو. له دې ټولو سره سره د فرګه لیکنې دومره ژورې او پیچلې وې چې تر څو یې د برټراندراسل توجه جلب نکړې تر هغې د خپلې ژورتیا له امله نا پیژندل شوي پاتې ول.

راسل له فرګه نه بلکل بدل شخص وو. دی د انګلیس د پخوانیو وزیرانو له جملې وو. او د خپل مشر ورور له مرګ وروسته د یو لوی قوم مشرتوب هم همده ته ورپاتې وو، نه یوازې په فلسفه کې بلکې په سیاسي او ټولنیز ژوند کې هم همیشه برجسته شخص وو، او که ووایو دروغ به نه وي چې له بلوغیت عمره ترمرګه پورې تل یو مشهور کس پاتې شوی دی، د کتابونو او جرایدو لیکنې یې په یو لوی حجم کې موندلې شئ. ټول خلک یې د راډیو او ټلویزیون له خپرونو سره بلد وو، راسل د خپل دغسې ټولنیز خوی له امله د انګلستان راتلونکي نسلونه تر خپل ژور تاثیر لاندې راوستلي ول، د فلسفې د لوړې اوازې باعث یې دا وو چې په منطق او ریاضي کې یې ډیر لوړ فني او تخصصي کار کړی وو. نه د سیاسي او ټولنیزو تصوراتو او افکارو په مخ. راسل په ۱۸۷۲م کې نړۍ ته راغی او تر ۱۹۷۰م پورې ژوندی وو. په فلسفه کې یې ستر کار د ۱۹۲۰ او ۱۹۳۰ کلونو په جریان کې پای ته رسیدلی وو خو تقریباً تر مرګه پورې په سیاسي ډګر کې فعال وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ویټګنشټاین

په فلسفه کی هم د ژوند د نورو اړخونو غوندی د فعالیت او لیاقت له لحاظه ژوندي اشخاص تر ډیره د مړو کسانو په نسبت تر مناقشی لاندی وي، که تاسی همدا نن په ټوله نړۍ کی د فلسفی د استادانو نظر اخیستی وای چی بهترین ژوندی فیلسوف څوک دی؟، نو یقین لرم چی هیڅ یو کاندید به مطلق اکثریت نه وو راغلی، نو ښه داده چی سړی وپوښتي چی په اخري وفات شوو فیلسوفانو کی بهترین فیلسوف څوک دی او نن ورځ دغسی کس زموږ په نزد ویټګنشټاین دی.

لوډویک ویټګنشټاین په کال ۱۸۸۹م په وین کی نړۍ ته راغی، پلار یې چی وروسته بیا ډیر زیات دولت ده ته په میراث پرېښود داوخت یې په اتریش کی د فولادو له نورو صنعتګرانو سره کار کاوو. ویټګنشټاین له ماشومتوبه له ماشین آلاتو سره شوق درلود او ډیر تحصیلات یې په ریاضیاتو فزیک او هندسه کی وکړل، د اینجینیرۍ له ختمیدو وروسته یې د برلین په مانچسټر کی د هوایي اینجینیرۍ دری کاله تخصص وکړ. په همدغه وخت کی د ماهیت په باب د ژورو مسایلو مجذوب شو چی کار یې پکی کاوو، د برټرانډراسل د ریاضیاتو د اصولو له کتاب نه په الهام یې اینجینیري پریښوده او د ریاضیاتو د فلسفی د مطالعی لپاره کیمبریج ته لاړ، او خپله د راسل تر نظر لاندی تحصیل ته ادامه ورکړه، ډیر وخت نه وو وتلی چی هرڅه څه چی له راسل نه ممکن وو یاد یې کړل، او له هغی وروسته یې بدیعو او مبتکرانه تفکراتو ته مخ کړ، دا تفکر

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې د فلسفی په منطقي رساله منجر شو، دا کتاب په ۱۹۲۱م کی نشر شواو معمولاً خپله يې هم په عنوان کی رساله ياد کړی دی.

ويټګنشټاين معتقد وو چی ريښتيا يې هم ټول د فلسفی بنيادي مسايل په دغه کتاب کی حل کړي دي، نو يې فلسفه پريښوده او په نورو کارونو مشغول شو، خو دده رسالی په کيمبريج کی د انګيزو په تحولاتو کی ونډه واخيسته د نويو منطقي پرمختګونو باعث شوه، او په اروپا کی تر بلی هری ليکنی ډيره د عامی مينی او ستاينې ترخنګ د اروپا د منطقي پوزيټيويسټانو لخوا چی په (وين حلقی) مشهور ول وستايل شوه. خو ويټګنشټاين په خپله دی ټکي ته متوجی شو چی کتاب يې له اساسه خطا دی او بيرته يې فلسفی ته مخه کړه، په ۱۹۲۹م کی بيرته کيمبريج ته راغی او لس کاله يې دغلته د استادۍ په دنده کار وکړ، کيمبريج ته له دوهم ځل راتګ وروسته ويټګنشټاين د اول ځل په تناسب يوه بيخي بدله لاره په مخکی ونيوه، او دا لاره يې يوازی د شخصي ارتباطاتو په مټ نيولی وه او له مرګه مخکی يې يوازی له يوی کوچنۍ مقالی پرته چی په ۱۹۵۱م کی چاپ شوه بل څه خپاره نه کړل. له مرګه دوه کاله وروسته يې د فلسفي تحقيقاتو په نامه دوهم کتاب په ۱۹۵۳م کی چاپ شو چی له دوهم نړيوال جنګ وروسته تر نن ورځی په انګليسي ژبه بل هيڅ فلسفي کتاب دومره پراخ نفوذ نه دی لرلی.

نو له تير جريان نه سړی دی نتيجی ته رسيږي چی يو فيلسوف د ژوند په دوه دورو کی دوه مختلف کتابونه ليکلي چی هر کتاب په خپل وخت کی دوه بيلابيل نسلونه مکمل تر خپل تاثير لاندی راوستي دي. دغه دوه فلسفی له فرق سره سره ځينی مشترکی ځانګړنی هم لري چی هره ځانګړنه يې د يو بيل بحث وړ موضوع ده.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library